

МИРКО МАСЛОВАР

ЦРКВА СВ. ВАРТОЛОМЕЈА

КРИМОВИЦЕ

Септембар 2005.

Одбор за обнову цркве св. Вартоломеја, Кривовице

ЦРКВА СВ. ВАРТОЛОМЕЈА, КРИВОВИЦЕ

ДОЊИ ГРБАЉ, КОТОР

**НА ДАН СВ. ВАРТОЛОМЕЈА
7. септембар, 2005.**

ЦРКВА СВ. ВАРТОЛОМЕЈА
КРИМОВИЦЕ

ИЗДАВАЧ

Одбор за обнову цркве св. Вартоломеј

ЗА ИЗДАВАЧА

Мирко Масловар, професор

ТЕКСТ

Мирко Масловар, професор
Зорица Чубровић, дипл. инж. арх.

ЛЕКТОР

Драгана Секуловић, професор

ФОТОГРАФИЈА

Магистар Стеван Кордић
Зорица Чубровић

КОМПЈУТЕРСКА ПРИПРЕМА

Милорад Павловић, проф.

ШТАМПА

Штампарија Завода за рехабилитацију лица
са поремећајима слуха и говора Котор

ТИРАЖ

500 примјерака

Црква Св. Вартоломеја-Кривице

У селу Кривице, Доњи Грбаљ, између засеока Неода и Турје, постоји црква посвећена Св. Ап. Вартоломеју, саграђена вјероватно у 16. вијеку, а дограђена почетком 18. вијека. Цркве посвећене Св. Ап. Вартоломеју су ријетке у православљу. На подручју црногорско-приморске митрополије постоји још једна црква у Луштици у селу Мардарима која је по величини и стилу слична овој цркви.

Сл. 1

Сл. 2

Ктитори цркве Св. Вартоломеја у Кривици су братства Масловар, Микијељ, Царевић и Бајковић. Масловари, Микијељи и Царевићи славе крсну славу Св. Вартоломеј 7. септембра, а 24. јуна је прислужба „мали Вартоломеј“. Бајковићи, који су се касније доселили из Главата, славе Шћепан-дан 9. јануара. По вјерском учењу, међу првим Христовим апостолима био је Натанаило који се два пута помиње у Јеванђељу. Иначе, он се зове Вар-ТолOMEЈ, што ће рећи син ТолOMEЈев. По вазнесењу Христовом и силаску СветогДуха, и Вартоломеј је отпочео свој апостолски рад. Проповиједао је Јеванђеље и ширио хришћанску вјеру по разним мјестима у Азији и Индији и разапет је на крају у источној Јерменији. Ту је послје мученичке смрти био и сахрањен, а његов гроб био је

исцјелитељски за многе невољнике. Спомен апостолу Вартоломеју држи се 24. јуна и 7. септембра на дан преноса моштију из Јерменије у Ватикан гдје се и данас чувају.

Црква Св. Вартоломеја је једнобродна грађевина, правоугаоне основе са плитком полукружном апсидом на источној и улазом на западној страни. Подигнута је на природној тераси изнад некад обрађеног и плодног поља. Стјеновити терен на коме стоји олтарски дио цркве накнадно је, ради изолације од продора влаге из терена, одвојен од падине са источне стране цркве (Сл. 4) Звоник на преслицу са једним звоном налази се на западној фасади. Црква је зидана каменом. Кров цркве је двоводан, покривен каналицом. Кровни вијенац је изведен од камена са профилем четврт круга. На улазу у цркву изграђени су камени пижули, а са страна, око 1960. године постављени су неодговарајући бетонски пижули:

Сл. 3

Сл. 4

Испред цркве, према западу, налазе се двије старије гробнице у виду монументалних саркофага (престижне гробнице попа Јова Микијеља и Јова М.

Масловара) и неколико савремених гробница (Сл. 3). Испред саме цркве постоје прастари гробови који нијесу одвојени по братствима.

Вријеме градње цркве Св. Вартоломеја није забиљежено у познатим историјским изворима. Према карактеристикама зидања на фасадама цркве може се уочити да је првобитна црква Св. Вартоломеја била нижа за пет редова камена. Дозидани дио се према величини фасада, обради површина и спојница знатно разликује у односу на старији дио цркве који је зидан рустично обрађеним каменом (Сл.5 и 6). Положај старије цркве, њене првобитне пропорције и карактеристике градње са рустичном техником зидања, плитком полукружном апсидом и узаним прозорским отворима, повезују цркву Св. Вартоломеја са најстаријим сачуваним примјерима црквене архитектуре на подручју Грбља. Унутрашњост цркве је и

Сл. 5

Сл. 6

поред промјене висине задржала у великој мјери првобитни карактер, чему нарочито доприноси решење олтарског простора са плитком апсидом и готово равном калотом изнад ње. Архаичности овог простора доприносе високо

постављене нише са малим прозорским отворима као и рељефни крстови изведени у малтеру на сјеверном и јужном зиду, непосредно испред иконостаса, као и на источној страни изнад тјемена апсиде (Сл. 7А и 7Б) Унутрашњост цркве засведена је полукружним сводом у чијем подножју је камени вијенац. Под је од камених плоча правоугаоног облика. На једном дијелу звоника који је срушен у земљотресу 1979. године урезан је нејасан натпис . *ѿ месеца*

. Е в а р а т Д а

Раније звоно на цркви потиче из познате радионице звона из Венеције са натписом: **OPVS CANCIANI 1796.**, које је однијела аустроугарска војска 1914. године, када су поскидали и однијели још 40 звона са грбальских цркава. У матици крштених АСПЦ Котор I/1, на основу истраживања проф. др Ђурђице Петровић са филозофског факултета из Београда, на страни 75, 86, 98 и 111 стоји да су у цркви Св. Луке у Котору 1794. године Јово Савов Масловар и његова жена Стане, рођена Бојковић, крстили свога сина Сава и преко кума наручују звоно за цркву Св. Вартоломеја.

На значај читавог локалитета упућују, источно од цркве остаци прастаре црквице у којој је на мјесту очувана Св. Трпеза (Сл. 7) То мјесто се зове Крст („На врх Крста“)

Сл. 7

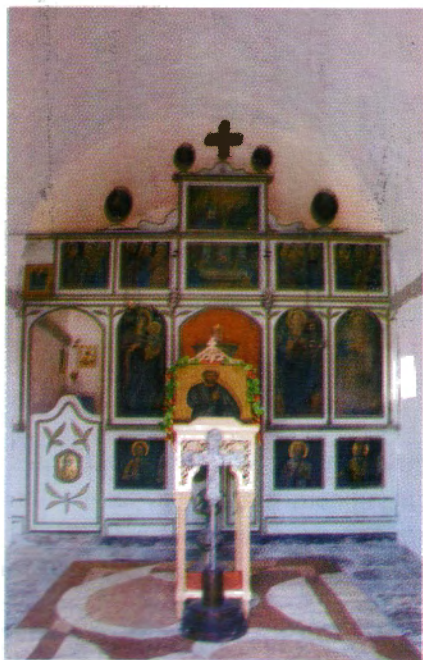
Сл. 7 а

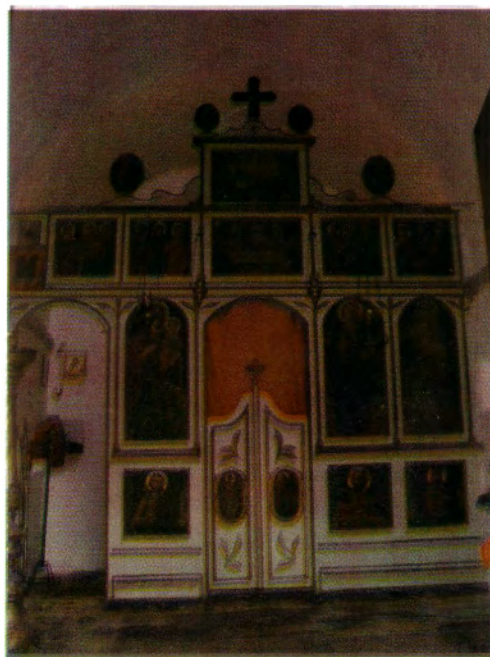
Сл. 7 б

Шематизам православне бококоторско-дубровачке епархије из 1891. године

доноси податак да је исте године нови иконостас у овој цркви израдио Јосип Катурић. Овај иконостас и иконостас у цркви Арханђела Михаила у Рисну и цркви Св. Саве на Савини у Херцег Новом су најочуванији иконостаси овог познатог бококоторског иконописца. Замјену дотрајалог дрвеног дијела иконостаса израдио је око 1960. године будвански столар Саво Шпадијер. На иконостасу иконе су распоређене у четири зоне, часним дверима у средини и бочним на сјеверној страни (Сл. 8 и 9) Простор цркве осветљавају два узана прозора – један на јужној страни, испред иконостаса, а други у апсиди. У олтарском простору се поред часне трпезе израђене од камена, налазе и двије нише у зиду са сјеверне и јужне стране.

Сл. 8

Сл. 9

У цркви постоји Антиминс који је израдио Христофор Жефаровић, познати „илирско-рашки зограф из прве половине 18. вијека“, затим неколико примјерака рипида умјетничке обраде, врло старе богослужбене књиге из 17. вијека, сасуде, одежа, кандила, кадионице, свијећњак и Јеванђеље са сребрним оковом, поклон митрополита Митрофана Бана (Сл. 10, 11 и 12). Од вриједног

Сл. 10

Сл. 11

Сл. 12

мобилијара треба истаћи сталак са целивајућом иконом Св. Вартоломеја (грчка израда) поклон Ненада Л. Масловара (Сл. 8) и украсни стољњак за часну трпезу, поклон Руже и Блажа Вукшића. У цркви је похрањен и велики сребрни крст који су сељани носили за вријеме литије сваке године у првој суботи по Спасовдану, наизмјенично у Загору и Крмовице. Не зна се тачно кад је крст купљен, али је уписано да су га даровали Марко Куњић, Нико Маровић, Марко Маровић, Раде Масловар и Вук Микулић. Крст се третира као крст села Крмовице (сеоски крст) који је повремено похрањиван и у цркви Св. Стефана и Ризе Богородице (Сл. 13).

Сл. 13

Сл. 14

Сл. 15

На садашњем звону на цркви стоји урезано (Сл. 14 и 15)

Кривошице
Саво Царевић пок. Ника тутор

1922

Љеваоница звона
Јаков Цукров
Сплит

Током радова на санацији цркве 1995. године откривена је веома оштећена икона Богородице са горње стране часне трпезе лицем окренута према њеној површини. У исто вријеме, у насипу са сјеверноисточне стране цркве приликом уређења терена, откривен је напрели крст ливен у бронзи, (17 -18. вијек) као и оков иконе Св. Стефана (Сл. 19). Послије спроведене конзервације новооткривена икона Богородице, бронзани крст и оков изложени су у простору цркве. Икона

Богородице, иако јако оштећена, вриједно је откриће Ради се о престоној икони са старог иконостаса прије 1891. године. На икони је представљена Богородица са Христом а са стране шест светитеља (допојасно) који држе свитке у рукама. У центру у горњем дијелу, дик је анђела а у доњем дијелу је текст. Икона је рађена на дасци, темпером. Све иконе са старог иконостаса су нестале а ова се сачувала, јер је била веома поштована и Нема је у попису икона бококаторске иконописне школе и ради се сигурно о икони која може припадати или школи Димитријевић-Рафаиловић, или чак њиховом учитељу, иконописцу Радулу, нашто наводе карактеристични детаљи сцене са светитељима. Истраживања на овој икони тек престоје и она ће значајно проширити сазнања о цркви(Сл. 16 и 17).

Сл. 16

Сл. 17

Пронађени крст по свом облику припада типу руског крста. Коси крак разапетог Христа са подигнутом лијевом страном у односу на спуштени дио, симболично представља два разбојника који су била разапети истог са Христом. Један од њих се покајао, па лијеви крак симболизује њега а крак симболизује онога који се није покајао. Испод ногу Христа стављено је брдо Голгота на коме је разапет Христ. Изнад њега је голуб који ставља дух свети, а на врху, изнад облака је Господ Бог. На горњем краку су анђели који лете ка Христу. Испод лијевог анђела стоји ЦАР а испод десног написано је СЛАВА, што се односи на Христа. Са леве страна горњег крака налазе се небеска бића са три пара крила. Крст је издатио из 17. вијека и досад се није наилазило на сличне примјере (Сл. 18)

Сл. 18

Сл. 19

У земљотресу 1979. године црква је значајно оштећена, срушен је звоник, растресен је кровни покривач цркве, што је изазвало даља оштећења услед продора влаге преко крова. На зидовима су се појавиле пукотине.

Обради цркве Св. Вартоломеја се приступило током двије етапе. У првој етапи 1982. године, Завод за заштиту споменика културе из Котора са архитектом Зорицом Чубровић и Миром Франовићем који је руководио Оперативом, реконструисали су у земљотресу срушен звоник и заједно са потомцима ктитора извели превентивне радове на кровном покривачу, како би привремено заштитили цркву од даљег пропадања. Завод у овој фази није ни предвидио друге радова, а мјештани су се, нажалост, међусобно посвађали и прекинули сваку активност око санације цркве и уређења гробља.

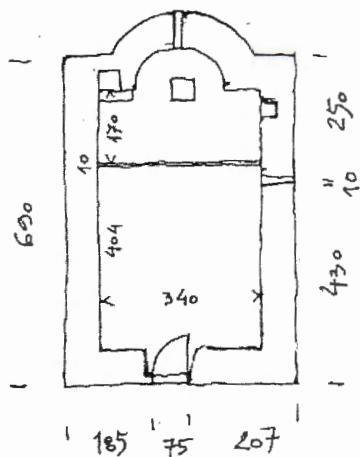
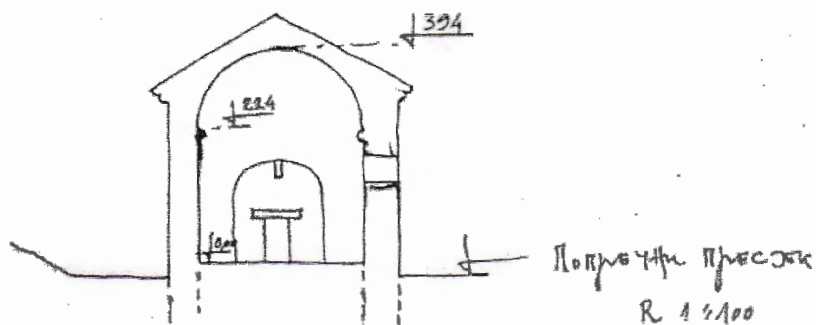
Друга етапа обнове цркве и уређења гробља изведена је 1995. године. Представници братства Масловар, Микијељ, Царевић и Бајковић 5. фебруара 1995. године формирају одбор за санацију и рестаурацију цркве и гробља у саставу: Масловар М. Жељко, Микијељ М. Марко, Царевић М. Саво и Бајковић Л. Перо. Радом одбора координирао је проф Мирко С. Масловар. На захтјев одбора екипа регионалног Завода за заштиту споменика културе из Котора, архитекта Зорица Чубровић и Мирослав Франовић, посјетили су цркву 27. марта 1995. године и направили скицу по којој ће се изводити радови као и предмјер и предрачун.

Сви радови по скици, предмјеру и предрачуну (у прилогу, стр. 12-15) у току маја и јуна мјесеца 1995. године извела је Оператива Завода за заштиту споменика којом су руководили архитекта Зорица Чубровић и Мирослав Франовић. Приликом скидања кровног покривача, наишло се на огромну количину земље и шута, што је уклоњено, а поставља се армиранобетонска плоча повезана са хоризонталним серклажом, што није било предвиђено предмјером. Том приликом, на основу електро енергетске сагласности у цркви је уведена расвјета по скици дипломираног инжењера Жарка Кликовца. Упоредо, са овим радовима, такође под надзором архитекте Зорице Чубровић и Мирослава Франовића, изграђена је од каменог зида (камен са породичне куће Ника Л. Масловара) ограда око порте и цркве на претходним темељима урушене

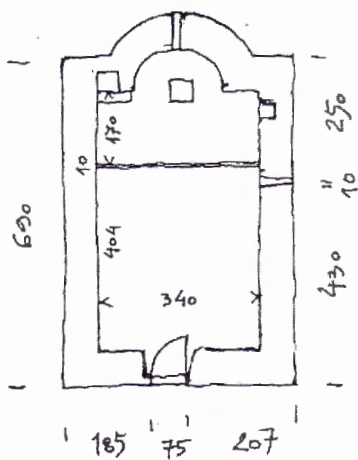
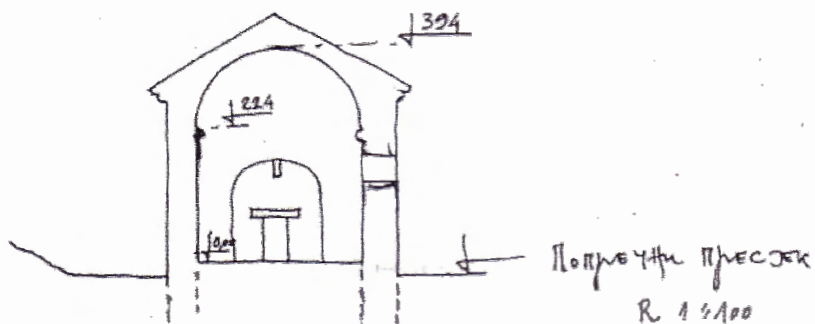
сухомеђе. Направљена је нова капија поклон Душана С. Масловара (Сл. 2) У источном дијелу порте у току 2004. године завршена је раније започета бистијерна чији је изглед брижљиво уклопљен у околни терен.

Предстоје врло сложени и скупи радови на рестаурацији и конзервацији вриједног иконостаса.

Црква св. Вартоломеја
Кривошца
R 1:100

Црква св. ВАРТОЛОМЕЈ
Кривошуга
R 1/100

Sanacioni i konzervatorski radovi na a
 sv. Vatroslav i u krmovici
 Opis radova, predmjera i predračun

1. Montaža skele

$$m^2 100,0 \times 10,00 = 1000,00$$

2. Anketiranje krovnog pokrivača
 od kanalice sa zamjenom
 30% postojećeg pokrivača

$$m^2 30,0 \times 50,00 = 1500,00$$

3. Torada a.b. protena ^{dimenzije} 60 x 30 cm
 na vrhu zidova. Stavka
 olovhrata izradu tlica u
 zidovima, postavljanje armature
 i betoniranje protena

$$m^1 24,0 \times 70,00 = 1680,00$$

4. Injektiranje pukotine na
 zapadnom zidu cementnom
 emulzijom sa dodatkom breče

pažljivo

200,00

5. Kripljenje oštećenog maltera
u podnožju zidova u
unutrasnjosti crkve

$$m' 12,0 \times 5,00 = 60,00$$

6. Maliranje krićih ^{premaz} ~~malta~~ sa
vijenca u unutrasnjosti crkve

$$m' 10,8 \times 10,00 = 108,00$$

7. Popravka originalnog poda od
kamenih ploča koja podrazu-
mijevaju nivelisanje, zamjenom
oštećenih ploča, čišćenje
površine poda i fugovanje
spojnica

$$m^2 22,0 \times 30,00 = 660,00$$

8. Bojenje unutrasnjih zidnih
površina posnom bojom

$$m^2 65,0 \times 10,00 = 650,00$$

9. Uklonjenje bojenih premaza
sa ^{zidovima} ikonostasa sa crtitom
drveće

posao 1500,00

10. Konzervatorski radovi na
ikonama

posao 1000,00

11. Fugovanje ostecenih spojnica
na fasadama crkve

m² 10,0 x 25,00 = 250,00

12. Izrada elektroinstalacije
sa četiri njetilke u
crkvi

posao 1500,00

Sastavili:
Z. Cundrovic
Zorica Cubrovic
Miro Franovic

Ukupno 10 240,00

Допринос обнови цркве Св. Вартоломеја и уређењу гробља дали су својим средствима:

1. Бућин Ненад	17. Микијељ Филип†
2. Маровић Светозар	18. Микијељ Нико
3. Масловар Саво†	19. Микијељ Ђорђе
4. Масловар Душан	20. Микијељ Мило†
5. Масловар Љубо	21. Микијељ Бранко
6. Масловар Мирко	22. Царевић Милан
7. Масловар Ненад	23. Царевић Марко-Бато
8. Масловар Н. Милица†	24. Царевић Перо
9. Масловар Л. Ивана	25. Бајковић Душан
10. Масловар Л. Мирјана	26. Бајковић Лазо†
11. Поповић Масловар Зорка†	27. Бајковић Вељко
12. Масловар Милош	28. Бајковић Л. Перо
13. Масловар Илија	29. Бајковић Љубо
14. Масловар Мило†	30. Бајковић Никола
15. Масловар Жељко	31. Бајковић Стево
16. Масловар Срето	32. Бајковић Бранко

Значајан допринос обнови цркве Св. Вартоломеја и уређењу гробља дали су својим ангажовањем око обезбеђивања новчаних средстава, грађевинског материјала, непосредним радом ли стручним савјетом :

1. Бумбић Раде	3. Ђукић Раде
2. Гргуревић Јасмина	4. Ђурић Бранко

-
5. Жупановић Ивица	19. Маровић Ј. Драган
6. Зеџ Соња	20. Мачић Бошко
7. Ивановић Павле †	21. Мештровић Никола
8. Калезић Слободан	22. Милошевић Зорана
9. Кашћелан Видосава	23. Михаиловић Драган
10. Кеслер Младен	24. Орлић Горан
11. Кликовац Жарко	25. Поповић Мартин
12. Кордић Мило	26. Радевић Слободан †
13. Протојереј	27. Ражњатовић Јанко
Кривокапић Момчило	28. Раичевић Миодраг †
14. Кривокапић Смиљка	29. Др Томовић Слободан
15. Лазаревић Владан	30. Тохол Ристо
16. Лазаревић Војин	31. Франовић Миро
17. Лалић Милутин †	32. Чубровић Зорица
18. Липовац Владо	

